

SUĐENJE SLOBODNIM ZIDARIMA U HVARU 1754. GODINE

Joško KOVAČIĆ, Hvar

U radu se iznose dosad nepoznati arhivski podaci o suđenju francuskom liječniku N. Bressonu, slobodnom zidarju, pred inkvizicijskim sudištem hvarskoga biskupa 1754. godine

U Arhivu Boglić-Božić, koji je obiteljskom donacijom iz 1998. postao dijelom Arhiva Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara u Hvaru, čuva se pod signaturom I., 75 zanimljiv spis, kojega sadržaj ovom prigodom po prvi put iznosimo u javnost. To je dijelom prošiven svešćić od 89 papirnih listova, približne veličine od 290 sa 190 mm. Neispisani su listovi 7v, 46v, 49v, 50v, 51v, 61r-v, 67-73v te 85v-89. Po sadržaju to su spisi inkvizicijskog procesa koji je 1754. vodio Cezar Bonaiuti, hvarski biskup od 1736. do svoje smrti 1759. godine,¹ protiv Francuza Nicholasa (Nikole) Bressona, liječnika u Postirama na Braču, u istoj hvarskoj biskupiji.

Spisi su izmiješani, neki djelomično ili potpuno nedatirani, a neki se i ponavljaju, iz čega je očito kako je riječ o nesređenoj građi, dotično o konceptima koji su bili, odnosno trebali biti uporabljeni za sastavljanje detaljnog i cjelovitog spisa u čistopisu. Takav zacijelo i postoji u državnim arhivima Zadra i Mletaka, no to nam je zasad nedostupno, pa se zadovoljavamo ovim što imamo. Spomenuti dojam pojačava i privatno pismo na ff. 47-48, bez vidljive veze s predmetom. Spise je pisalo više ruku, koje su nam sve nepoznate osim one Jakova Boglića (1710.-1783.), kancelara navedenoga biskupa Bonaiutija; njih je u svoj arhiv pohranio njegov praunuk, hvarski povjesničar prof. don Jakov Boglić (1826.-1897.), i tako ih sačuvao za budućnost. Na f. 1 je don Jakovljević naslov: »*Inquisizione Bonajuti*«, a na f. 89v njegova stara signatura: 6a (uz sadašnjju).²

¹ O hvarskome biskupu C. Bonaiutiju v.: D. FARLATI, *Illyricum sacrum*, IV., Venetiis, MDCCLXIX, 279 i (J. FRANULIĆ), *Šematizam hvarske biskupije*, Hvar, 1976. (šapirografirano), 14.

² Usp. J. KOVAČIĆ, *Obitelji i arhiv Boglić-Božić u Hvaru* (u tisku).

Spisi sadržajno počinju dramatičnom prijavom postirskoga župnika don Luke Kevešića,³ koju je osobno dostavio biskupu 22. svibnja 1754. U njoj iznosi da je Francuz Nikola (*Nicolo'*) Bresson, liječnik u bračkim Postirama, 20. i 21. istog mjeseca izjavio pred Pavlom Ostojom, župnikom u bračkom Dolu, zatim don Jurjem Dobrogostićem te prijaviteljem kako je već »osam« godina da je upisan u skup slobodnih zidara (*assemblea de liberi muratori*), a to je potvrdio i pred satnikom Šimunom Michielijem te njegovim sinovcem satnikom Franom. Na njihova je propitivanja izjavio:

- Biti slobodni zidar nije nikakav grijeh.
- Tko među njima izusti neku prostotu (*parola impura*), plaća globu.
- Njihova se »tajna« sastoji od triju riječi (za koje prijavitelj vjeruje da su iz Svetog pisma: »*credo scriturali*«), a ne bi ih otkrio ni da mu tko odsiječe glavu (!).
- »Tajnu« ne smije otkriti jer bi ga kralj (=francuski; ili vlast općenito?!), ma gdje da bi bio, na svaki način nastojao ubiti (!).
- Ta je zaprisegnuta tajna (*giuramento*) u dobru svrhu, no ipak je ne smije niti može otkriti čak ni ispovjedniku.
- Tim se trima riječima, i još jednom (?), sudrugovi (*compagni*) prepoznaju međusobno kao slobodni zidari, makar boravili nepoznati u dalekim zemljama.
- Ako u nekoj kavani (*Botega d' aque, o' Caffè*) član načini samo jedan znak iznad svoga pića, svi koji pripadaju toj družbi (*in ... conversazione della sua societa'*) odmah će ga bratski pozdraviti te mu dati, u potrebi, novca iz zajedničke blagajne.
- Član je bio i sadašnji papa⁴ prije dolaska na vlast, pa je skup slavio kad je postao papa, govoreći: »sad imamo i papu iz naše družbe!«
- Vladajući je papa, doduše, zabranio svojom bulom⁵ da se [u slobodne zidare] primaju novi članovi, no nije zabranio da u njoj i dalje ostanu dotadašnji.
- Ženske ne primaju, jer nemaju povjerenja u njih da bi čuvale tajnovitost.
- U njih su upisani francuski kralj, kneževi, maršali, bezbroj svećenika i redovnika te čitav jedan samostan od četiri stotine kapucina!
- Kad bi se njihova tajna otkrila, mnogi bi se prikazivali slobodnim zidarima iako to nisu, zato da dobiju novčanu pomoć, a na štetu udruge (*scuolla*).

Na upit zašto se upisuju kraljevi, kneževi i kardinali kad za tim nemaju potrebe, odgovorio je: »Iz čiste znatiželje.« Prijavitelj ispušta mnoge prijavljenikove odgovore te ovaj slučaj, dotad nečuven na otoku, prepušta na ravnanje biskupu, kako bi iz njegove župe »iskorijenio tako otrovnu biljku i toliko kužnu gubu, koja može ... upropastiti spasenje bezbrojnih duša, što se vidi iz iznesenih krivovjernih mišljenja« (f. 2–3v).

³ Nerežišća, 1722.–1802.; postirski župnik 1753.–1769. Usp. J. FRANULIĆ, *Školstvo u Nerežišćima na Braču*, Nerežišća, 1998., 100.

⁴ Benedikt XIV., papa od 1740. do 1758. – M. MILIĆ, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Laus, Split, 1998., 245.

⁵ Iz 1751. – k. g.

Istoga 22. svibnja 1754. uputio je biskupu dramatično pismo i nerežiški župnik-natpop (neka vrsta tadašnjeg dekana za otok Brač) don Jerolim Bonacci (Bonačić),⁶ kojega je župnik Kevešić prethodno bio izvijestio o slučaju. Veli da je Brač na pragu »najsmrtonosnijeg okuženja«; on i drugi otočni župnici, koje je o svemu brižljivo upozorio, neprestano će bdjeti – dapače su spremni i »život dati za Isusa Krista i ove duše«. Ali stvar zahtijeva »mač i oganj« (*ferroe fuoco*), a bez biskupovih odredaba župnički će naponi ostati slabi i nekorisni. Zaziva Boga da »oslobodi ovo Kristovo stado od onoga čega se bojim«. Šalje don Tomu Raffaellija da iznese »i *petiti tentatiui*« [o čemu slijedi] te prilaže u prijepisu pismo za koje vjeruje da je pisano rukom klerika Petra Franićevića. Datirano je u Škripu na Braču 19. svibnja, a potpisnik je meštar Bartul Guerrieri.⁷ U njemu moli nekoga svećenika, svog prijatelja, da bi kad mu uruče pismo krenuo do polovice puta između Škripa [i Nerežišća], radi »veoma važne stvari« [i o ovome vidi dalje]. Slijedi pismo istoga natpopa Bonačića 22. svibnja, nepoznatom naslovniku, kojemu javlja da će iz priloženoga (valjda prijepisa pisma upućenog biskupu) doznati »grozne stvari« (*orrende cose*), no neka sve drži u strogoj tajnosti, dok se iz Hvara ne vrati [postirski] »kurat«, radi toga da krivci ne pobjegnu. Ujedno ga moli da izvijesti župnika u bračkom Dolu, »kako bismo svi zajedno, ujedinjeni u katoličkom duhu, oslobodili ovaj otok od kuge koja mu prijeti« (f.4r-v i 52r-53v).

Toga istog dana uputio je biskup Bonaiuti pismo generalnom providuru – vrhovnom mletačkom predstavniku za Dalmaciju s Bokom, sa sjedištem u Zadru. U njemu izlaže da Francuz Nikola Bresson, liječnik u Postirama na Braču, koji se izjasnio kao framason (*Franco Muratore*), na lukav način izlaže načela te »sekte«. Želeći zaštititi svoju biskupiju od te »krivovjerne zaraze«, zatražio je od generalnog providura »*brachium saeculare*«, da se osumnjičenik što brže uhiti te podvrgne inkvizicijskom postupku, u suglasju s crkvenim i državnim zakonima. Dodao je i to da je »Bressonov prijatelj« Bartul Guerrieri nagovarao svećenika iz Hvara don Tomu Raffaellija da se pridruži »*zidarima*«, jer da im je potreban svećenik za zaklinjanja, kao i tri vrste blagoslovljene vode, da bi se oduprli pojavi đavla, unutar krugova koje valja napraviti! – Generalni je providur Francesco Grimani u svom otpisu od 27. svibnja 1754. prihvatio sve biskupove sugestije. Bonaiuti mu opet piše 3. lipnja, javljajući da je Bresson bio diskretno uhićen na Braču, da je sada u tamnici Kneževa dvora u Hvaru te da će on kao biskup u ime Inkvizicije (*Sant' Ufficio*) pokrenuti protiv njega postupak, u najvećem skladu s crkvenim i državnim zakonima, koje je, veli s ponosom, uvijek strogo poštivao. Nada se da će njegovim nastojanjem biti razotkrivena sekta koja je najpoznatija po »strogoj tajni« koju članovi smatraju neproničnom (*crudel segreto ... impenetrabile*), pa završava baroknim pohvalama Providurovoj revnosti za vjeru i Crkvu (f. 5-6 v i 53v-54v te 56-57v). Idućeg dana (4. lipnja) javlja biskupu o Bressonovu uhićenju i hvarski knez-providur Marin da Riva, kojemu Bonaiuti odmah ot-

⁶ Milna, 1709. – Šibenik, 1762.; nerežiški župnik-natpop 1735.–1759., a zatim šibenski biskup. Objavio katekizam na hrvatskom. – J. FRANULIĆ (3), 18–21.

⁷ Iz stare škripske obitelji izvorno s prezimenom Bojković ili Vojković, poslije romanizirano u Guerrieri (danas: Guerrieri). – A. JUTRONIĆ, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču* (Zbornik za narodni život i običaje 34), Zagreb, 1950., 123.

pisuje, pozivajući ga da, u skladu sa zakonom, sudjeluje u nastajućem postupku protiv osumnjičenika (f.7 8 i 56v).

Postupak protiv liječnika Bressona otpočeo je u petak 7. lipnja 1754. u hvarskome biskupskom dvoru, a vodili su ga biskup, spomenuti knez, kanonik Dujam Vranjican-Calotti kao inkvizicijski »*promotor fiscalis*« te biskupski kancelar, također već naznačeni Jakov Boglić. Optuženik je, prethodno »pažljivo doveden« (*caute ductus*) iz tamnice, bio zaprisegnut na Evanđelje te ispitan prema unaprijed pripremljenim pitanjima. Izjavio je da se zove Nikola Bresson pok. Ivana Frane, da je rodom iz mjesta Langre' u pokrajini Champagne te da ima oko 52 godine. Po zvanju je liječnik-praktičar – »*medico spargirico*«, a u Postire je došao prošlog Božića, u pratnji nekoga gospodina i jedne dame, koji su mu, veli, posve nepoznati. Po vjeri je rimokatolik i udovoljio je, »*Bogu hvala*«, dužnosti uskršnje ispovijedi i pričesti u mjesnoj crkvi. Misli da znade razlog zbog kojega je bio uhićen te ratnom lađom prebačen u Hvar u tamnicu, a sada i na sud: petnaest dana prije prethodne duhovske nedjelje našao se u bračkom Dolu, gdje ga je tamošnji župnik (kojemu, veli, ne zna imena) u društvu s nekim plemićem upitao zna li nešto o slobodnim zidarima i njihovu udruženju. Odgovorio je potvrdno i dodao da je ta udruga »bezazlena« (*indifferente*) te da nije protivna vjeri, vlastima ili ćudoređu. Dolski ga je župnik na to upitao ima li to društvo odnose s đavlom te da li članovi stalno drže u džepu srebren novac za društvozne potrebe, na što je odgovorio da je to priča i bajka (*fauola o istorietta*), jer da je udruga sama po sebi dobra i nema nikakvih odnosa s đavlom (*Demonio*); lažno je i to o uvijek spremnom novcu – u svojim je lutanjima prošao sav svijet, a to je čuo samo u Dolu i Postirama! Da bi ih razuvjerio, dodao je kako je u Francuskoj u to društvo upisana većina uglednika. Na to ga župnik upita je li istina da članovi imaju neku »tajnu«, kojom se mogu međusobno prepoznati za vrijeme putovanja, u slučaju da im zatreba novca. Odgovorio mu je da je to istina, jer je temelj društva slobodnih zidara ili framasona bratska ljubav (*il principio della Società de Muratori, o sian Framasoni è la Carità Fraterna*); stoga članovi znaju znak rukama i tri određene riječi. – Ukratko, Bresson je smatrao da je uhićen i doveden pred sud zato što se priznao slobodnim zidarem (*professai d' esser muratore*).

Na inkvizicijski upit odakle poznaje masonska pravila te gdje ih je, kada i kako upoznao, odgovori: sve što o tome zna i što je rekao dolskom »kuratu«, doznao je kad se »upisao« u »zidare«, bit će tome dvadeset godina, u Parizu, da udovolji prijateljima kod kojih je tada boravio. Na daljnji upit kako se upisao, uz koje formalnosti i ceremonije, pojasnio je da nije bio u pitanju nikakav formalan upis, već je jednostavno bio »primljen i prihvaćen« u to društvo, koje je – po njemu – jednostavno »udruga osoba koja priređuje objede, pri čemu svak pridonosi svoj dio, dok oni koji više mogu pridonose veću svotu«! (*società, ch' e una raccolta di Persone che fanno Pransi contribuendo ogn'uno la sua quota, ma chi ha più modo, quello contribuisce maggior summa*). On sam je prigodom pridruživanja pridonio pet ljudora za objed, za kojim ih je bilo više od trideset i gdje su od podneva do ponoći jeli, pili i čavrljali. Nije bilo nikakvih formalnosti niti ceremonija, jer je – ponavlja – riječ o udruzi utemeljenoj za zabavu (*una raccolta introdotta per star allegramente*)!, a drži se u tajnosti ne zbog nekakvog straha, već samo radi toga da izazove znatiželju te da ne postane općepoznata među svjetinom (*Gentaglia*). Šaleći se, uzvanici tako

»dvoznačnim izrazima« zovu različite stvari, npr. traže umjesto pića »crveni prah«, a umjesto vode »bijeli prah«⁸; takve šale pobuđuju znatiželju, no u tome nema ničega lošeg, niti kakve štete, osim katkad za čaše, jer ih znaju bacati za zdravice u znak veselja! Sjeća se i neke šaljive igre, kad bi svi u isto vrijeme dizali čaše, iz njih pili i zajedno ih spuštali na stol.

Na raznovrsna daljnja pitanja o »*Società de Muratori*« odgovorio je: Društvo je, kako je razumio, bilo osnovano u Engleskoj i odatle se raširilo; po postanju je, navodno, pradavno, no o osnivaču ili osnivačima ne zna ništa. Nema nekog predstojnika ili pokrovitelja; svaka loža (*Loggia*) zove se po vlasniku dvorane gdje se sastaju, često uglednom velikašu, princu ovom ili onom – u njegovo se doba u Parizu »prvo takvo društvo« sastalo u prostoru vojvode Dambona – ali ti vlasnici nemaju nikakve vlasti nad članovima. – Ne služe se nikakvim tiskanim knjigama⁹ ili člancima, izuzevši šaljive i prigodne pjesme, npr. za zdravice, u čast Kralja i velmoža, koji su najugledniji pripadnici njihova društva (*Re, e ... Prencipi Figure Principali della Società*), te svih članova prisutnih i odsutnih. Isto tako nemaju ni nekih rukopisnih pravilnika, kao ni određenih dana za sastanke, osim što se u Francuskoj, gdje njihovi skupovi nisu dopušteni, već samo tolerirani (*doue queste Addunanze non sono permesse; ma tollerate*), posebno okupljaju na blagdan sv. Ivana Krstitelja, a prethodno daju »iz pobožnosti« slaviti mnoge pjevane mise po pariškim crkvama u čast toga sveca! – Prema volji članova, sastaju se bilo danju ili noću. Sjetio se i toga da se novi članovi (koji se priključuju iz znatiželje ili na nagovor prijatelja) primaju glasovanjem kuglicama, koje se bacaju u šešir; dovoljan je i jedan protivni glas da netko ne bude primljen, a to je uvedeno da se uskrati pristup osobama niska položaja (*Persone di condizion Vile*). – On sam pripada loži vojvode »Dambema«, jednoj od prvih utemeljenih u Francuskoj. – Od doba njegova »primanja« (oko 1734.) pa do 1744. žene nisu smjele biti članice; tada je neka ugledna pariška grofica (kojoj ne zna ni imena ni prezimena) utemeljila usporednu Družbu slobodnih zidarica »Sreća« (*Compagnia delle Framassone della Felicità*). Žene su prvotno bile isključene zbog svoje brbljavosti (*sendo facili a parlar*), da ne bi otkrile »tajnu Društva« (*lo segreto della società*). Ta se »tajna«, po njemu, sastoji u tome da nitko ne zna što se u Društvu zbiva, te da se o tome znatiželjno nagađa! – U Društvo se primaju samo plemići i bogati, jer da siromasi nemaju duha ni krepkih zasluga! – Članovi su u Francuskoj odreda katolici, koji ne gaje nikakve krivovjerne zablude, već samo, kako je izložio, »njeguju prijateljstvo«. Za Englesku ne zna, no tamo su »javni krivovjerci« (naime protestanti). – Ponovio je da ta okupljanja smatra bezazlenima. Tko na njima izusti neku prljavu ili nedoličnu riječ, prva dva puta biva globljen, a potom isključen iz dotične i svih drugih loža, koje se o tom obavještavaju. Globe utjeruje poseban blagajnik, koji ujedno prima ono što daju novi članovi o svom pristupu, odnosno priloge za objede; preostatke čuva u blagajni za hitne slučajeve, za potrebe nekog čla-

⁸ »Crveni« i »bijeli prah« faze su ili oblici glasovitoga »kamena mudraca« (A. E. WAITE, *Alchemists through the Ages*, Rudolf Steiner Publications, New York, 1970., 42–43 i dalje), što pokazuje zanimanje tadašnjih okultista (ne samo masonskih) za alkemiju.

⁹ Međutim, u zbirci rijetkih knjiga Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru čuva se knjiga o »velikoj slobodnozidarskoj loži u Francuskoj (vjerojatno u Parizu), izdana u Amsterdamu 1745., s brojnim ilustracijama i detaljnim opisima slobodnozidarske hijerarhije i rituala«. – M. NIKOLANCI, *Kulturni profil Hvara u prošlosti viđen kroz knjige*, Hvarski zbornik, 5/1977., 294 i 296.

na ili za milostinju. Sada se to, kako je čuo, više ne običava i nema spremljenog novca. – Porekao je da se koriste izrekama ili odlomcima iz Svetog pisma. Društvo, veli, nema druge tajne osim te, da drugi ne znaju ništa o njegovim okupljanjima i tako se muče znatiželjom (*torturar di tal modo la curiosita'*)! Tajne pak riječi kojima se koriste za međusobno prepoznavanje jest zapravo neka obična riječ, koju izgovaraju na poseban način. Tako na javnome mjestu onaj tko je framason učini znak rukom (dodirne čelo, zatim usne kao da ih spaja i napokon grudi). Ostali masoni u društvu tako ga prepoznaju, prilaze mu, grle ga i pitaju je li doista »zidar«, a kada on to potvrdi, rabe tajnu lozinku: uzmu, primjerice, ime »Jakov« (*Giacomo*) pa slovkaju: jedan kaže »J«, drugi »A« i tako redom naizmjenice dok se izgovori čitava riječ. – Upitan: kakvoj bi kazni bio podvrgnut onaj tko bi otkrio te tajne znakove i riječi, odgovorio je: ispočetka je sama čast članova tražila da se tajna ne otkriva, a onda i strah od velmože (*Prencipe*) u čijoj se loži okupljaju, kao i bojazan da ga drugi članovi ne napadnu. Čuo je, doduše, da se pripovijeda (posebno u Engleskoj i Njemačkoj) kako slobodni zidari ne smiju otkriti te tajne jer bi inače bili ubijeni; o tome ništa pouzdano ne zna osim tih »priča« (*fauolette*). – Porekao je i to da se polaže nekakva prisega, jer da »riječ časna čovjeka vrijedi više od tisuću prisega«.

Nakon prekida za objed (za kojega je osumnjičenik ponovno vraćen u tamnicu te opet odande izveden) suđenje je bilo nastavljeno u istom sastavu i Bresson je na upite odgovorio: kad se neki stranac potvrdi kao framason, mjesni ga sudrugovi počaste objedom ili slično, a dadu mu i novca za potrebe putovanja, ili u slučaju da su ga lupeži pokrali; no to je, koliko zna, bilo prije, a sad se bratska revnost ohladila (*s'è intepidito il feruore fraterno*) i toga više nema. Pojedinosti ne zna, jer nakon priključivanja u Parizu nije više sudjelovao u radu ni jedne lože, a osobno nema takvih iskustava. – Izjavio je da mu je nepoznata bilo kakva crkvena ili državna zabrana okupljanja slobodnih zidara; samo zna da se ono u Francuskoj tolerira, kako je već rekao. – Kad bi se, veli, razotkrila slobodnozidarska »tajna«, prestalo bi i međusobno pomaganje članova, a time bi »Društvo propalo« (*cade la Società*); kad nema Društva, nema ni bratske ljubavi (*Carità fraterna*)! – Dalje je izjavio kako o izloženom nije dosad govorio ni s kim drugim osim sa spomenutim župnikom u Dolu, koji ga je »izazvao« i kojega je želio razuvjeriti u vezi s onim što je ovaj pretpostavljao ili sumnjao o slobodnim zidarima. U Postirama, uvjeren je, masona nema – ta tamo su sve sami težaci i ribari, odnosno pomorci (*Marinari*). – Bartula Guerrierija, drvodjelca iz Škripa, upoznao je prošle korizme kad je radio u Postirama u kući neke gospođe Jelene, koju je on (Bresson) liječio, a inače nije s njime povezan nikakvim prijateljstvom, još manje bliskošću. – Na samom je kraju ispitivanja dodao kako doista ne zna da protiv Društva postoji neka zabrana državne ili crkvene vlasti; no sad se spominje da mu je dolski župnik rekao kako je takva društva zabranio papa;¹⁰ on za to ne zna, a u svakom se slučaju to na njega ne odnosi, jer je pristupio Društvu još prije 20 godina [i poslije nije s njime imao veze, v. prije] (*f. 8v–18v, 52v, 57v–66v*).

Dana 10. lipnja 1754., u ponedjeljak, uslijedilo je pred istim sudištem ispitivanje tridesetjednogodišnjeg postirskoga župnika don Luke Kevešića, rodom iz bračkih Nerežišća. On

¹⁰ Prvi je osudio masonstvo papa Klement XII., spisom »*In eminenti*« 1738., a potom Benedikt XIV. 1751. (bilj. 4 i 5).

je u svemu potvrdio svoju prethodnu prijavu, ističući da je Bresson govorio o slobodnom zidarstvu u tri navrata: 20. svibnja u Dolu pred dolskim župnikom te pred Pavlom Ostojom; 21. svibnja u Postirama pred kućom Arnerić, u nazočnosti istoga dolskog župnika, don Jurja Dobrogostića i samoga Kevešića; napokon, neoznačenoga dana i mjesta no vjerojatno u Postirama, sa satnikom Šimunom Michielijem i njegovim sinovcem Franom. Bresson, s kojim nema nikakva neprijateljstva, došao je par dana pred prošli Božić (1753.) u Postire iz obližnjih Pučišća te živio u istoj kući s nekom Francuskinjom Margaritom, također liječnicom! (*fà la medica*), koja mu – po njezinoj izjavi – nije žena, niti joj je on muž. Iako je N. Bresson samo obavljao svoj posao te vršio vjerske dužnosti, župnik ga je svejedno smatrao licemjerom (*Ipocrita*), a mještani: neki valjanim čovjekom, a neki probisvijetom (*Birbante*). Župnik je još dodao da su se mnogi Postirani okrenuli protiv njega poslije liječnikova uhićenja (*f. 18v–21*).

Istoga dana ispitan je i don Juraj Dobrogostić iz Postira (41 godina), koji je u rodnoj župi obavljao službu ispovjednika. On je u cijelosti potvrdio Kevešićevu prijavu, uz zanimljiv dodatak da sam nije vjerovao u postojanje »sekte« slobodnih zidara, sve dok se Bresson nije očitovao kao član. Potvrdio je i to da se masonska »tajna« sastoji od triju riječi (i on vjeruje: iz Svetog pisma), te da u Postirama nema masona – sve prema Bressonovim izjavama. Liječnika je dobro gledala većina mještana, pa kako je razglasio da biti mason nije nikakvo zlo, mnogi suosjećaju s njime i zamjeraju župniku što ga je prijavio. I Dobrogostić je Bressona smatrao licemjerom i probisvijetom (*f. 21–23v*).

Dana 17. lipnja uputi biskupu pismo spomenuti hvarski knez da Riva, u kom mu javlja da zbog bolesti šalje za svoga zamjenika na suđenju vlastitog kancelara Giulia Torrea (*f. 24*). – Tog istog dana Sud ispita don Jerolima Bonaccija (46 godina), rodom iz bračke Milne a župnika-natpopa u Nerežišćima na istom otoku Braču. On je potvrdio samo ono što je čuo od župnika Kevešića i Hranuellija. Ponovio je zatim slučaj s Bartulom Guerrierijem i njegovim pismom (pisanim rukom klerika Petra Franićevića) don Tomi Raffaelliju; svrha je toga bila (što su i Bonacci i Raffaelli pripisivali pogubnom utjecaju masona Bressona) zazivanje đavla, koji bi (naime »demon«) raznim čarolijama bio prisiljen izručiti zazivate-ljima milijun cekina! Sve su te molitve, egzorcizmi i druge »operacije« bile opisane u rukopisnoj knjižici, koju je bio dobio od Franićevića i tada predao biskupu, odnosno Sudu, te je bila uvrštena među predmetne spise. Imala je 46 pisanih stranica, započinjala sveto-pisamskom izrekom »Initium Sapientiae Timor Domini« (= strah je od Boga početak mudrosti – Sirah, 1, 14), a završavala mističnim zazivom: »+Jeo /?/+Jseman+Liceiam+Drabema+«. Knjižica je potjecala od nekoga klerika Tadića iz Splita. – Bresson je znao za tu knjižicu, no odvrćao je Guerrierija od toga da se njome koristi, jer je uzaludno: demona ili nema na zemlji jer su zatvoreni u paklu ili se pak na njih ne može djelovati! – Bonacci moli biskupa da udalji ovoga »sektaša« iz biskupije, da je ne bi »*sub specie boni*« cijelu okužio krivovjerjem! (*f. 24v–28*).

Sljedećeg dana, 18. lipnja, Sudu je prikazano pismo 74-godišnjeg svjedoka Pavla Ostoje iz Dola, koji zbog dobi i slaba zdravlja nije mogao osobno pristupiti. Napisao je da je osumnjičenika pred dolskom župnom crkvom pitao o vjerskim prilikama u Francuskoj te s time u vezi ima li ondje slobodnih zidara. Bresson mu je na to odgovorio potvrdno i do-

dao da je i on njihov član već 18 godina. Kratko Ostojino pismo inače ne donosi novih podataka (f. 28v–29).

Gore spomenutog dana ispitan je o slučaju dolski župnik don Silvije Hranuelli (*Hranuelli*), rodom iz Postira (oko 45 godina). Bresson mu je slobodne zidare prikazao kao udrugu koja teži dobrom jelu, dobrom piću i pjevanju! On je o primanju isplatio 6 lujdora (=12 mletačkih cekina); tako prikupljen novac troši se na dužnosnike Društva: pisare (*Sciuani*), suce (*Giudici*) i druge, kojih ima 15-ak (!); ostatak se daje članovima u nevolji, a kad nema prikupljenog novca, skupljaju se dobrovoljni doprinosi. – Njihova se »tajna« sastoji od triju riječi iz Svetog pisma, koje ne bi otkrili niti da im odsijeku glavu! Prethode im tri znaka rukama; i znakove i riječi čine, odnosno izgovaraju članovi jedan za drugim naizmjenice. Osumnjičenik, međutim, nije tom svjedoku otkrio o svemu navedenom ništa podrobnije, osim što mu je iznio zašto se »tajna« tako strogo čuva: prvi je razlog taj što to traži čast svakoga člana (*Associato*); drugi je razlog: kad bi se »tajna« otkrila, Društvo bi iskorištavali i oni koji nisu njegovi članovi, a treći: otkrivatelja »tajne« strogo bi kaznio kralj na zahtjev članova! – Bresson je Hranuelliju povjerio i to da novi članovi polažu prisegu kako neće otkriti »tajnu«, te da neće naškoditi osobi i časti kralja (tj. zakonitoj vlasti), no ni o tome nije iznio nikakve pojedinosti. – Svjedok ga je triput upitao bi li tajne znakove i riječi otkrio na svetoj ispovijedi. U prva je dva navrata odgovorio odrično, jer da tu »nema grijeha, pa stoga ni potrebe ispovijedanja«; treći je put izjavio da bi to otkrio ispovjedniku na njegovo izričito traženje, budući da »*Frà Massoni*« ne smiju, doduše, »tajnu« otkriti javno, no smiju je obznanimi ispovjedniku. – Bračani su (pa i svjedok sam) imali ranije dobro mišljenje o osumnjičeniku, no sada se to promijenilo, a Društvo smatraju »*Scola del Diauolo*« (f. 29v–33v).

Istog je dana pred istim sudom dao izjavu i don Mihovil Harašić¹¹ (oko 54 godine), rodom iz Nerežišća, a župnik u Škripu na Braču. On je o Bressonu znao samo po pričanju drugih, dok je o slučaju meštra Guerrierija bio obavješteniji. Rukopisnu knjižicu »supersticioznih i heretičkih zaklinjanja« Guerrieriju je dao neki klerik Tadić iz Veloga varoša u Splitu, i uz njenu se pomoć moglo unutar magičnih krugova (*circoli*) te uz uporabu triju vrsta (=?) blagoslovljene vode dozvati đavla da im donese odnosno očituje blago. S tom nakanom su se trebala sastati sedmorica (spomenuti meštar Bartul, sin mu Jerolim i zet Frane Domjanović, kovač Mate Lisičić, Petar Guerrieri Kristoforov, Petar Dragičević te navedeni klerik Franićević) u kući gospode conte Salamoni u Škripu; stvar je propala jer nisu mogli naći svećenika-egzorcistu. – Guerrieri mu je pričao da se u par navrata sastajao s Bressonom, želeći od njega naučiti »fiksiranje žive« (*fissar il mercurio, ò sia argento uiuo*)¹². Pokazao mu je i knjižicu za »nalaženje blaga«, no »monsù« (=Monsieur) Nikola »Francuz« ga je od toga odvrtao, jer je beskorisno. – I ovaj je svjedok bio na kraju iska-za upozoren na to da šuti o slučaju (f. 33v–37v).

Toga istog dana bio je ispitan i meštar Bartul Guerrieri p. Luke iz Škripa (oko 51 godina, po vlastitoj izjavi), drvodjelac. Izjavio je kako je u subotu, osam dana pred prošle Duho-ve, razgovarao s Bressonom u Postirama u kući gdje je ovaj stanovao. Francuz mu je pri-

¹¹ J. FRANULIĆ (3), 99 navodi njegovo župnikovanje u Škripu od 1749. do smrti 1776.

¹² Još jedna alkemijska operacija. – Usp. bilj. 8.

znao da je slobodni zidar, no da se nitko ne može njima priključiti na Braču (gdje ih očito nije bilo), već samo u zemljama gdje se okupljaju. Guerrieri je priznao sve ono u vezi s inkriminiranom knjižicom i traženjem »blaga«. Valjalo je za to naći siromašnog svećenika kakav je Raffaelli, kojemu je uputio pismo pisano rukom klerika Franičevića, jer je sam Guerrieri – kako je rekao – »slabo pisao« (tipično za naše obrtnike tada i ranije, pa i kasnije). – Svi su sudionici, međutim, odustali od nauma na pomisao da se mora »pojavit i đavao«!, a trebalo je da bude neparan broj osoba. – »Knjižicu« je dobio od klerika Ante Tadića koji boravi na Dobrome (tada ulomku Velog varoša) u Splitu, dok je boravio u kući nekoga don /?/ Ivana Cippica, gdje se govorilo o »nalaženju blaga«. Cippico je znao da se Guerrieri time bavi, koristeći »ljeskov prut napunjen živom, u skladu s naravnim načinom« (*usando della Bachetta di Nosella piena di Mercurio in modo naturale*),¹³ te mu je ispričao kako su neki svećenici (ne navodeći im imena), koji su poznavali određene »molitve sv. Kristofora«, otišli noću u svetište Gospe od Pojišana u Splitu (valjda radi traženja »blaga«? – ne navodi), no kad su počeli »practicirati«, čula se znatna buka na krovu te crkve, te su nazočni, prestrašeni, odustali od nauma. – Potvrdio je da ga je »Monsù« Nikola odvrćao od korištenja spomenutom knjižicom, koju je Guerrieri prije smatrao bezazlenom, dok sada spoznaje da je »opaka, zla i osuđena od sv. Crkve« (f. 37v–42).

Biskup Bonaiuti prepustio je 22. lipnja 1754. Guerrierijev slučaj svjetovnom sudu, na koji je spadao (*Potestati Saeculari reseruatam*), te odmah uputio opširno pismo spomenutome generalnom providuru, tj. dalmatinskom namjesniku Grimaniju. Iznio mu je dotadašnji tijek suđenja liječniku Bressonu. Smatra da ovaj netočno prikazuje »sektu« kojoj pripada – naime, framasone – kao posve bezazlenu udrugu, dok je u zbilji sve suprotno od te ocjene! Bresson nije, veli biskup, dosad privukao nove članove, no to se zbog više razloga ne može isključiti za budućnost, pa traži da optuženika vlasti maknu iz Dalmacije, a svakako iz hvarske biskupije. Opet hvali providurovu revnost oko Bressonova uhićenja, koje je i »drugima« utjeralo straha. – Glede slučaja s Guerrierijem, biskup ističe da predmet pripada svjetovnom sudištu (*Foro Lajco*), dok je sam meštar Bartul priprosta osoba (*Idiota*) i bio je na spomenutu bludnju, koju je i priznao, nagan siromaštvom i pohlepom. Bonaiuti ujedno šalje providuru inkriminiranu knjižicu te izražava svoju spremnost na najužu suradnju s državnim vlastima (f. 42v–44v). U istome su smislu i pisma generalnoga providura 4. srpnja te hvarškoga kneza 11. srpnja biskupu, biskupovo pismo providuru 3. rujna te providurov odgovor 14. rujna 1754. (f. 44v–46, 49 te 55r–v). U međuvremenu, providur Grimani traži 5. rujna od Bonaiutija službeni prijepis spisa sa suđenja, a ovaj mu to šalje 14. dan istoga mjeseca (f. 50–51).

Stanje se postupka, međutim, nakon toga dramatično mijenja. Slijedi nedatirana i nepotpisana invektiva protiv biskupa, koji da je nezakonito vodio postupak! (f. 74–79v), no to izostavljamo jer je izbljedjelo i nečitljivo. Odmah se zatim nastavlja drugi napad na ovo suđenje, također nedatiran i nepotpisan, tek kratko označen: »Protivnički spis koji se širi«! (*Scrittura auersaria che ua girando*). Razvrstan je po točkama:

¹³ Knjižica o rbdomanciji na francuskom, nažalost oštećena, ali očito iz 18. st., čuva se također u zbirci rarietnih knjiga hvarškoga Centra za zaštitu kulturne baštine. – M. NIKOLANCI (9), 291 i 295. I to pokazuje zanimanje za okultno na ovome području u dotično vrijeme.

- 1) Postupak je nepravilan jer proturječi mletačkim državnim zakonima od 3. srpnja i 28. kolovoza 1597., na koje se odnosi 18. poglavlje Kapitulara sastavljenog po državnom nalogu od fra Paola Sarpija¹⁴ – a sve to zabranjuje biskupima i inkvizitorima da se pačaju u slučajeve u kojima nije riječ o »očitom krivovjerju« (*Eresia Manifesta*).
- 2) Prijava je o slučaju bila zaprimljena bez nazočnosti i suradnje gradskoga kneza, protivno državnim zakonima od 9. kolovoza 1603. i 5. rujna 1609., na koje se odnosi 10. poglavlje navedenoga Sarpijevoga Kapitulara.
- 3) Isto je tako bez nužne nazočnosti kneza i suradnje s njime bila donesena i odluka o »diskretnom« (*cauto*) uhićenju osumnjičenika.
- 4) Uhićenje je izvršeno preko generalnog providura, dok 4. poglavlje naznačenoga Kapitulara u ovome slučaju predviđa isključivu nadležnost kneza.
- 5) Uhićenje je bilo naređeno i izvršeno na temelju same prijave – mletački zakoni od 3. srpnja i 23. kolovoza 1597., naprotiv, zahtijevaju da se prethodno uz suradnju s knezom ustanovi »izvještajni postupak« (*Processo informatiuo*), iz kojega tek valja ustanoviti da je riječ o izričitoj herezi i slučaju koji spada na Inkviziciju.

Prigovori pod točkama 6–8 čine nam se tautološkima i odnose se na prethodno izneseno.

- 9) Postupak i osuda (?) u ovome su slučaju bili temeljeni na buli pape Klementa XII., koju nije prihvatila ni Mletačka Republika ni druge svjetovne vlasti (*Regnanti*) – što je protivno mletačkom zakonu od 2. kolovoza 1607., kako stoji i u 28. poglavlju prije spomenutoga Kapitulara. – Postirski je župnik smatrao kako treba da on objavi navedenu bulu (s oltara i isticanjem na vratima župne crkve), što je toliko ozlovoljilo mletački Senat, da je naložio njegovo uhićenje (*fermo*) i sprovođenje u Mletke (*alla Dominante*)!
- 10) U gornjem se smislu optužuje biskup za »drsku prijevaru« (*Impostura sfrontata*)!? – Zaključno se napominje da je postupak proveden posve nepravilno protiv »nedužna stranca«, te da bi ta »inkvizicija« (očito u prvotnom značenju: ispitivanja krivovjerja), bude li prihvaćena u dotičnom obliku, bila »rimska«, a ne »mletačka«! (f. 80–83v).

Kako je završilo ovo suđenje? O tome imamo diskretne naznake na samome početku navedenoga arhivskog izvora (f. 1r–v). Tu je prijepis akta upućenog dalmatinskomu generalnom providuru, samo s nadnevkom od 15. ožujka (vjerojatno iz 1755.) i bez naznake pošiljatelja, no zacijelo od mletačke vrhovne vlasti, jedine izravno nadređene providuru. Tu se najprije potvrđuje oslobađanje N. Bressona, kako je već bilo naređeno dukalom od 21. rujna (1754.[?]); hvarskom se biskupu naređuje da dođe u Mletke i tu na »vratima Suda« (*Colleggio* – vjerojatno »Četrdesetorice« – *Quarantia*?) sasluša od »Mudrih« (*Savi*) istoga Suda »državnu volju« – a sve zbog biskupova »nepravilnog postupanja« (*irregolari direzioni*) u predmetnom suđenju. – Glede postirskoga župnika određeno je da ga »puste na slobodu«, što potvrđuje da je bio zatvoren; za kancelara (hvarskoga biskupa, naime, Jakova Boglića?!) zapovjedbena je suspenzija (*Si sospenda il Carico al Cancellier*); napo-

¹⁴ Mleci, 1552.–1623., redovnik – servit, od 1606. službeni teolog Mletačke Republike; u brojnim je radovima zastupao mletačke državne interese, posebno u odnosu na Rimsku kuriju. – M. KURELAC u: *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, MCMLXVIII., svez. 7, 143.

kon je naređena »trajna šutnja o ovom nezakonitom i nepravilnom suđenju« (*silenzio perpetuo sopra l'illegale disordinato Processo*).

Na samome kraju istoga arhivskog izvora dolazi popis vjerovanja (stvarnih ili imputiranih) slobodnih zidara, bez datuma i potpisa (f. 84–85). Naslovljen je malo neobično: »Iz iskaza sukrivaca na ispitivanjima doznaje se potpuno točno, kao iz plana Amsterdama (!), sustav slobodnih zidara« (*Dalle Depositioni de Correi hauute ne gl' Essami si rileua il Sistema per appunto, come dal piano d' Amsterdam intorno li Muratori*):

- Dije se u dva dijela. Prvi je njihov dio svjetovniji (*più Ciuile*). Među njima se ne govori ni o čemu drugom doli o provođenju gospodskog života, utemeljenog na samim prirodnim zakonima, koje, međutim, valja točno i strogo izvršavati.
- O Crkvi govore s poštovanjem, da ih ne bi otkrili. Pohađaju crkve i crkvene obrede da izbjegnu državne i crkvene kazne. Smatraju da Kristu valja iskazivati tek izvanjsko štovanje, jer su njegovom otkupiteljskom smrću svi oslobođeni tereta Zakona, te su stoga dužni obdržavati tek »dva prirodna propisa« (naime, ljubiti Boga i bližnjega?).
- Valja ljubiti ljudsko društvo u uljuđenim okvirima; međutim, ako nema »prirodnog uzvraćanja« (*naturali corrispondenze*), ili ako predmet te »ljubavi« ima određene skrupule, ljubav valja napustiti »sve dok žena ne ostavi takve skrupulozne prepreke«? (*sinche la Donna deponga tale scrupolosa preuentione*). »Uzvraćanje« se ne drži grešnim, nego dapače zaslužnim! (ovo je nejasno, ali tako je u izvoru).
- Zaklinju se »na strahovit način« da neće otkriti ta svoja slobodnjačka načela: prisega se obavlja uz tri bodeža u ruci te uz zazivanje đavla: Lucifera, (nejasno) i Belzebuba; prizivaju da ta tri bodeža budu nevidljiva smrt od strane zazvanih zloduha svima onima koji bi odali tajnu njihove družbe (*Ciuile Unione*).
- Zaklinju se da će škoditi svima koji bi onemogućavali njihovo slobodnjaštvo, te se osvećivati – okultnim sredstvima i uz pomoć triju zazvanih demona – svim Božjim službenicima koji se pokoravaju božanskoj Pravdi. Naime, svakome tko bi htio zapriječiti uživanje »naravne slobode«, koju je Krist ponovno za nas zadobio da oslobodi čovjeka od »skrupuloznih tereta koje nameću pape, da svijet podvrgnu svojoj volji«.
- Zaklinju se također da neće naškoditi nikome izvan svojih redova (*ad alcuno fuori*), osim ako bi u nekoj parnici otkrivao njihove tajne da se domogne njihovih dobara.
- Isto tako prisežu da će ono što čuju dojaviti Družbi? (*di riferire, quanto ascoltano ascoltano [!] alla Società*). Na čelu njihove družbe stoji glavar (*Capo*), kojega smatraju najprikladnijim, no često se mijenja, a njegova je glavna dužnost da ih drži na okupu i u dobrim međusobnim odnosima.
- Pošto svečano zaprisegne da će čuvati »tajnu«, novoprimitljivi član traži određenu svotu novca, koja mu dnevno treba da bi mogao udobno (*ciuilmente*) živjeti, uz poslogu i ostalo, te to i dobiva; ako to potroši u taj dan, »dnevnicu« mu se ne umanjuje (*mai il quantitativo se li diminuisce*) – ali ako napusti Družbu, ili se čak usudi otkriti itd. (naime, Družbine tajne), novca odmah nestaje, a onaj koji se povukao ostaje »siromašan poput mrtvaca«!? (*il Ritirato rimane, come suenuto, e stolido, e pouero [?], che morto*).
- Prisežu da nikada neće govoriti zlo o vlasti (*Prencipi*), nego među sobom jedino o dobrim ili lošim međusobnim odnosima? (*corrispondenze*), o svojim načelima te o miru i udobnosti koje uživaju.

- Okupljaju se samo četvrtkom.
- Na svakom okupljanju ponavljaju svoju »užasnu prisegu« i polažu račune o svome djelovanju.

Druga bi podvrsta slobodnih zidara bila po ovome prikazu »nekovrsni redovnici« (*una specie de Monachi*), kojima tri prijespomenuta demona dopuštaju da ih obožavaju i ljube poput Boga, smatrajući ih »gospodarima i Trojstvom ovoga svijeta« (*Padroni, e Trinità del Mondo*).

- Ovi veoma često pohađaju crkve i pričešćuju se, ali pritom štiju samo spomenuta tri demona, kojima pripisuju svu zemaljsku vlast, ostavljajući Bogu samo onu nebesku.
- Ne priznaju drugoga grijeha, osim odavanja njihovih tajni i okupljanja.
- I ovi se okupljaju četvrtkom.
- Na prostrtu stolu postavljaju tri kipića s krilima te krunama na glavi – koji prikazuju tri demona – i svi ih obožavaju.
- Potom slijedi dobra večera.
- Zaklinju se u tajnost uz tri bodeža, kao gore.
- Novoprimljenima se daje novac koji traže itd.
- Među ove se miješaju i žene, no »ako ne napuste svoje skrupule«, šalju ih u drugu sobu, a ostaju samo oni koji su te skrupule već napustili.
- Zajedno se zabavljaju radi štovanja spomenutih triju kipova, koji katkad progovore! Potvrđuju njihovo okupljanje i prisegu te obećavaju da im nikad neće uzmanjkati novca, koji im daje glavar okupljanja za njihove svednevne potrebe – kao i kod prvih.
- Brane svoju »slobodu«, smatrajući pouzdanim da je kršćanin slobodan, jer ga je sam Krist oslobodio.
- O »nebeskom« Bogu nikada ne govore, niti mu iskazuju ikakvo štovanje, a to i ne žele – on se po njima zadovoljava »nebeskim kraljevstvom«, dok je nama prepustio slobodu djelovanja u skladu s našim prirodnim prohtjevima – »na častan i uljuđen način« – a to uz odbacivanje skrupula te »preuentioni«.
- Smatraju da ih ne obvezuje Deset zapovijedi Božjih, koje su dane Židovima, a ne »nama koje je Krist oslobodio od jarma Zakona«!

Ovi se čine dvjema »sektama«, no smatraju se jednom jedinom. Nadalje:

- Množe se »primamljeni novcem a prestrašeni smrću, koja im je blizu«! (*Si uanno popolando alleltati dal soldo, et intimoriti dalla morte, da cui restano puoco lontani*).
- Oni među njima koji otkriju »tajnu« – pogibaju, što je već dokazano, osim u slučaju kad im pri njihovim ispovijedima i izjavama pomažu duhovnici »velike vjere i velike sposobnosti«.
- Stoga se ova stvar istražuje, no »tajna« se i dalje ljubomorno čuva (*Per ciò s'inquisisce, ma il Secreto ua crudelmente osseruato*)!

Ovime, odnosno starom naleđnicom »*Muratori*« na f. 85v, ujedno i završava ovdje opisani arhivski izvor. – U hvarskom Biskupskom arhivu nismo uspjeli pronaći nikakvih do-

datnih podataka o ovome slučaju, ni među spisima biskupa Bonaiutija¹⁵ ni drugdje. U drugom je arhivskom fondu sačuvan koncept Bressonove obrane (prezime mu je navedeno kao: Presson), pisan rukom hvarskoga odvjetnika dr. Grgura Bučića (1710.–1796.), koji je očito bio jedan od osumnjičenikovih branitelja. Koncept je nedatiran, no po sadržaju je nastao poslije Bressonova puštanja na slobodu, pa se čini da se postupak oduljio. Branitelj uglavnom ponavlja državne argumente za obustavu gonjenja, a od zanimljivosti spominje tek to kako se biskup navodno okomio na dotadašnjega Bressonova branitelja viteza Eduarda Arquiera, također Francuza, te da optužuje Bressona kako istražuje gdje su rudna nalazišta, kako bi krivotvorio novac! (*che rintracciasse minere onde fare il monetario*).¹⁶

Nekoliko zaključnih napomena. Liječnik Bresson očito je bio žrtva ponajprije vlastite brbljavosti i razmetljivosti. Čini se da je želio što više imponirati malenoj i zaostaloj sredini u kojoj je živio i djelovao, pa se hvalio svojim masonskim »iskustvima« iz »velikog svijeta«. Pritom je podcijenio vjersku gorljivost i osjetljivost ovdašnjih svećenika, pa je sebi navukao na vrat inkvizicijski postupak. U njemu je nastojao obeskrjepiti sve optužbe i prikazati slobodne zidare kao posve bezazlenu udrugu (koliko je to točno ili netočno, izlazi iz okvira ovoga rada). Na koncu je bio oslobođen od optužbe. Umro je u Supetru na istom otoku Braču 23. veljače 1759., prethodno preporučivši dušu Bogu, Bl. Djevici i zaštitniku sv. Nikoli. Većinu je svoga skromnog imetka oporučio za zadušne mise te za supetarske siromahe. U oporuci spominje prethodno unajmljivanje neke kuće, pa je vjerojatno i u Supetru, nakon Pučišća i Postira, djelovao barem kratko vrijeme kao »liječnik i kirurg«.¹⁷

Čini se da je većih neugodnosti imao Bressonov tužitelj i sudac, hvarski biskup Cezar Bonaiuti. Iako je od samoga početka, u skladu s mletačkim zakonima, najuže surađivao s državnim vlašću, čini se da je ipak zanemario neke njezine formalne propise, što ga je do skora dovelo do toga da je izazvao gnjev Mletačke Republike i sam se pretvorio u osumnjičenika! Mletačka je država, naime, ne samo od Sarpijeva vremena nego i oduvijek pazila na to da crkvena pitanja budu usklađena s »*raison d' état*«, pa je budno nastojala oko toga da državni interesi budu nadređeni crkvenima. U konkretnom je slučaju moguća, da-

¹⁵ Biskupski arhiv u Hvaru, kut. 11, 27 i 28. – Na uvidu hvala stolujućem hvarskom biskupu msgr. Slobodanu Štambuku.

¹⁶ Arhiv Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara u Hvaru, Arhiv Bučić, I., 43. – Usp. J. KOVAČIĆ, *Hvarska obitelj Bučić i njezin arhiv*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije 12, Split, 1996., 438–439 i 449.

¹⁷ Državni arhiv u Splitu, NS VII. (bilježnik A. Balarin), kut. I, II., f. 103r–v i 179 (zanimljivo je pripomenuti da sam ovu Bressonovu oporuku pronašao gotovo posve slučajno, i to upravo u vrijeme pisanja ovoga rada). A. JUTRONIĆ, *Prilog proučavanju zdravstva na Braču*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku II., Dubrovnik, 1953., 280 spominje smrt nekog liječnika Bressianija u Postirama 1757., vjerojatno Bressonova nasljednika na liječničkoj službi u tome mjestu.

Hvaranin G. NOVAK (koji je i sam bio mason) spominje u svom djelu: *Povijest Splita* (III., Čakavski sabor, Split, 1978., 1762., bilj. 3509) rukopis o obrani francuskog liječnika optuženog da je slobodni zidar, a koji rukopis da je u Kaptolskom arhivu u Hvaru; vjerojatno je riječ o Bressonovu slučaju. Međutim, toga rukopisa nema u navedenom arhivu barem od 1960-ih godina, kad je bilo obavljeno njegovo inventariziranje (V. DULČIĆ s V. GUGIĆEM, *Inventar Kaptolskog arhiva u Hvaru*, Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine komune hvarske 41/1972 – šapirografirano; II. izdanje 1980. kao Inventar Centra br. 5), a nije pronađen ni za nedavne reinventarizacije istog arhiva (J. KOVAČIĆ, *Reinventariziranje i refascikulacija Kaptolskog arhiva u Hvaru* – rukopis pripremljen za tisak).

pače i vjerojatna, suradnja masonskih ili promasonskih krugova unutar mletačke uprave u prilog Bressona, a protiv biskupa – ali o tome nema jasnih potvrda unutar raspoloživih izvora.

Strah bračkog svećenstva da bi slobodnozidarska »kuga« mogla preplaviti Brač i cijelu biskupiju bio je neutemeljen. Bresson nije u ovoj sredini ni našao ni ostavio masonskih sljedbenika. Majstor Guerrieri – kojega je biskup Bonaiuti opravdano izdvojio iz slučaja – nije bio mason, nego supersticiozan¹⁸ čovjek; i to vrlo lakovjeran kad je, zajedno sa svojim pomagačima, mogao vjerovati da će im uz pomoć vradžbina đavao na bračkim pustopoljinama izručiti u krilo ni manje ni više nego milijun cekina. Ali to se zbiva u 18. stoljeću, tzv. »stoljeću razuma«, koje je, naprotiv, dobro poznato kao doba procvata ne samo okultizma nego i svakovrsnih iracionalnosti. Ako su u isto vrijeme Cagliostro, Saint Germain pa i naš Zanović mogli po europskim prijestolnicama varati najuglednije ljude, čak i same okrunjene glave svojim sljeparijama,¹⁹ onda ne čudi da su u slične nebuloze vjerovali priprosti ljudi u malim, zabačenim sredinama.

Organizirano će se masonstvo na hrvatskom prostoru pojaviti istom u drugoj polovini 18. stoljeća (u banskoj Hrvatskoj), odnosno dolaskom Francuza početkom 19. stoljeća (u Dalmaciji).²⁰ Iako je ovdje bio u pitanju izoliran slučaj osamljena stranca, koji je uz to u naznačenom (zasad jedinom dostupnom) izvoru manjkavo dokumentiran, ipak nam se učinilo vrijednim ovdje donijeti njegov barem sažet opis. Po svoj je prilici riječ o jednom od najstarijih slučajeva slobodnog zidarstva među Hrvatima, a svakako pripada starijoj povijesti masonerije, o kojoj i danas postoje brojne nejasnoće i prijepori.²¹

Summary

A PROCESS AGAINST FREEMASONS IN HVAR IN 1754

The paper presents an unknown archival source dealing with inquisitorial case against freemasons, lead in Hvar (Bishopric of Hvar, Croatia) in 1754 cca. It was headed by the bishop of Hvar C. Bonaiuti, and the chief accused was the French physician Nicholas Bresson, a country doctor on the island of Brač, belonging to the same diocese. Owing mostly to delicate and suspicious relations between the Pope and the Republic of Venice (to which the Diocese belonged at the time), the case was soon dropped and Bresson acquitted. It nonetheless depicts one of the earliest examples of freemasonry in Croatian lands and gives us an interesting account of the contemporary superstitions.

¹⁸ O teološkom pojmu supersticije i supersticioznog v.: V. BAYER, *Ugovor s Đavlom*, Zora, Zagreb 1969., 54–56.

¹⁹ A. E. WAITE (8), 220–273; C. CANTÙ, *Storia di cento anni (1750–1850)*, I., Losanna, 1856., 216–224; M. BREYER, *Antun conte Zanović i njegovi sinovi*, Matica hrvatska, Zagreb, 1928.

²⁰ Najpotpuniji povijesni prikaz hrvatske masonerije donosi I. MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata* (VII. izdanje), Knjigotisak, Split, 2001., uz opsežnu bibliografiju o svjetskom i domaćem slobodnom zidarstvu.

²¹ Usp. J. J. ROBINSON, *Rodeni u krvi (izgubljene tajne masonerije)*, Stari Grad, Zagreb, 1999., te prikaz ove knjige: S. BAŠIĆ, u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 21. XII. 1999., *Forum*, 7.